

РЕЗЮМЕ

О. И. Земка. Самореализация студентов-филологов в учебно-исследовательской деятельности.

В статье раскрыта специфика учебно-исследовательской деятельности будущих учителей украинского языка и литературы (на примере курса «История украинской литературы»). Проанализировано особенности творческой работы студентов-филологов над художественным текстом, формирование исследовательских умений будущего учителя как важнейший показатель профессиональной самореализации.

Ключевые слова: самореализация, учебно-исследовательская деятельность студентов-филологов, исследовательские умения, работа с текстом.

SUMMARY

O. Zemka. Self realization of students philologists in scientific researching activity.

The article deals with the specifics of teaching and research activities of the future teachers of Ukrainian language and literature (for example, the course «History of Ukrainian Literature»). The features of self-students-philologists while working with artistic text.

Key words: teaching and research activities of students-philologists, research skills, work with text.

УДК 371.12

Ю. С. Кулінка

Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

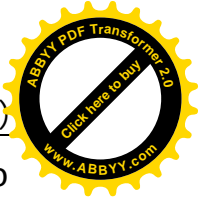
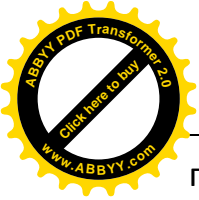
ПЕДАГОГІЧНА ПОЗИЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У СТОСУНКАХ З ПІДЛІТКАМИ

У статті обґрунтовано педагогічну позицію вчителя як засіб подолання конфліктних ситуацій у стосунках з підлітками. Розкрито сутність понять «позиція», «професійна позиція вчителя», «педагогічна позиція», їх зв'язок із самосвідомістю людини. Обґрунтовано роль професійної позиції педагога у подоланні конфліктних ситуацій у системі «вчитель-учень».

Ключові слова: позиція, професійна позиція педагога, педагогічна позиція, підтипи педагогічної позиції, стратегія розв'язання конфліктів, рольова позиція вчителя у подолання конфліктів у системі «вчитель-учень».

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає в тому, що конфлікти в житті окремих людей, колективів, суспільства в цілому відіграють значну роль. Особливе значення має дослідження конфліктів у системі «вчитель-учень». Саме у школі відбувається становлення дитини як особистості і конфлікти значно впливають на це. Для зниження негативних наслідків конфлікту необхідно вміти правильно виявляти їх причини, керувати протіканням і розв'язанням, знижувати рівень конфліктного протистояння.

Аналіз спеціальної літератури, вивчення практичного стану проблеми дозволяють стверджувати, що на сьогоднішній день проблема позиції

педагога у попередженні конфліктів не стала предметом комплексного дослідження. Вчителі, в основному, мають абстрактне уявлення про методи роботи з конфліктами в різних системах взаємовідносин, як в якості учасника, так і в якості посередника, і потребують додаткових знань та підготовки до вирішення конфліктів.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз літератури з проблеми педагогічного конфлікту свідчить про збільшений професійний інтерес вітчизняних учених В. Андрєєва, А. Белкіна, Т. Драгунової, В. Журавльова, Л. Кондрашова, О. Лішіна, Л. Петровської, Н. Щурковой, М. Юр'євої, Д. Фельдштейна та ін. до пошуку концептуальних механізмів й ефективних засобів управління конфліктними ситуаціями.

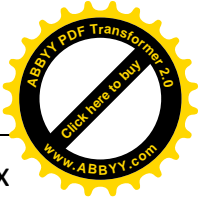
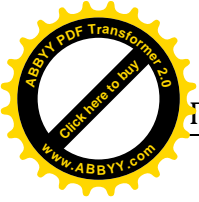
Важливою у вирішенні конфліктів у системі «вчитель-учень» є саме позиція педагога. Зокрема, «позицію педагога» вивчали Н. Анікеєва, А. Запорожець, Л. Кондрашова, Т. Мальковска, В. Сластьонін та інші.

Мета статті – дослідити позицію вчителя у конфліктних ситуаціях у системі «вчитель-учень» та знайти шляхи подолання цих конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у професійній діяльності відіграє професійна позиція, яка визначає особистісне ставлення до тієї діяльності, якою займається людина, до себе самого в цій діяльності. Професійна позиція – це точка зору, ставлення до призначення своєї професії та дії, поведінку, обумовлену ними; це система інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних відносин до світу, педагогічної дійсності і педагогічної діяльності.

Шкільна атмосфера нерідко рясніє конфліктами в системі стосунків «учитель – учні». Дані опитування підлітків шкіл м. Кривого Рогу свідчать про те, що менше половини з них випробовують у класі психологічний комфорт; більше половина байдужа до того, що відбувається в школі; дві третини опитаних вказали на наявність конфліктів у стосунках з учителями. Причину конфліктів учителя пояснюють: слабкою готовністю школярів до навчання, небажанням вчитися, недисциплінованістю, безвідповідальністю, лінню. Підлітки ж вважають, що вся справа в позиції, яку займає педагог. Насправді причина виникнення конфліктів слід шукати в позиції вчителя, учнів, їх уявленнях про те, що таке позиція, і яку роль вона грає в результативності педагогічного процесу, створенні здорового психологічного клімату, успішному рішенні навчальних завдань.

У науковій літературі позиція трактується як умова, у якій особа виявляє себе; структурне утворення особи; система людських відносин на різних етапах її розвитку; показник значущості, моральної характеристики особи.

У наукових працях термін «позиція» використовується у двох основних значеннях:

1. Як складна, відносно усталена система ставлень, установок, мотивів, цінностей людини, якими вона керується у процесі своєї життєдіяльності;

2. Як положення індивідуума у статусно-рольовій внутрішньогруповій структурі [5, с. 165].

Одні автори виділяють соціальний аспект позиції, оскільки головна функція учителя – виконання соціального замовлення. Т. Мальковська визначає соціальну позицію «як стабільний і усвідомлений характер оціночних суджень» [6, с. 75]. Судження і погляди учителя відбиваються в його поведінці і діяльності, тому соціальна позиція характеризується стійким способом поведінки, спрямованістю діяльності відповідно до суспільно значимих інтересів і прагнення удосконалювати умови життя, уміння проявляти ініціативу, самостійності.

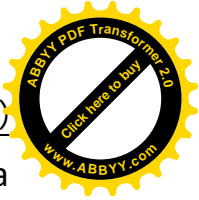
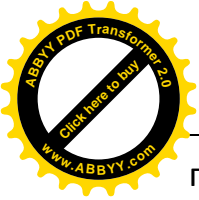
Інші автори, визнаючи важливість соціальної позиції, особливо виділяють роль її професійної сторони. В. Сластьонін вводить поняття «професійна позиція», визначаючи її суть як міру професійної зрілості педагога, його готовності до активного і творчого виконання професійних функцій [7].

Не менш важливий, на думку вчених, комунікативний аспект позиції вчителя. Н. Анікеєва у своїх роботах пише про педагогічну позицію як «про сукупність стосунків учителя: до учня, самого себе, до цілісного педагогічного процесу, до уроку» [2, с. 50].

У науковій літературі пропонуються також різні трактування поняття «педагогічна позиція». Так, В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов стверджують, що позиція педагога – це система його інтелектуальних, вольових та емоційно-оціночних ставлень до світу, педагогічної діяльності та педагогічної реальності загалом. Ця позиція, з одного боку, визначається вимогами та очікуваннями суспільства до фахової підготовленості вчителя та його особистісно-професійних якостей, а з іншого – є результатом його власної активності як прояву певних переживань, мотивів, ціннісних орієнтацій і т. ін. [7]. Отже, саме в позиції вчителя проявляється його загальна соціальна спрямованість та тип професійної діяльності.

На думку Н. Боритко, педагогічна позиція – це спосіб реалізації базових цінностей особистості під час її взаємодії з іншими людьми, в якому відбивається єдність її свідомості та діяльності [3, с. 7–9].

А. Чернявська професійну позицію вчителя визначає як його інтегральну характеристику, яка свідчить про сформованість у педагога сталої системи ставлень до об'єктивних та суб'єктивних умов професії,

поглядів, уявлень, установках, теоретичних орієнтацій, поведінки та вчинків, які відстоюються та реалізуються ним у професійній діяльності [8].

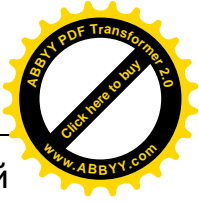
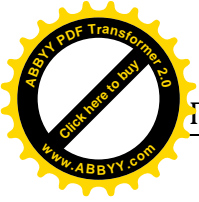
Як зауважує Є. Галицьких, у педагогічній позиції відбивається система ставлень вчителя до таких аспектів фахової діяльності:

- 1) до основних цілей і цінностей освіти, що суттєво впливає на професійне самовизначення особистості;
- 2) до викладання та змісту освіти, на основі чого накопичується досвід педагога-дослідника;
- 3) до учня як унікального сенсу, мети й цінності навчально-виховної роботи й водночас як автономного суб'єкта власної життєдіяльності, що забезпечує гуманістичне підґрунтя педагогічної взаємодії зі школярами;
- 4) до себе як розвиваючої індивідуальності, здатної до творчого діалогу з іншими освітянами, що є необхідною передумовою для ефективного професійного самовдосконалення [4, с. 90]. Виявлення вчителем гуманістичної позиції стосовно дітей є необхідною передумовою успішного здійснення навчально-виховної діяльності.

Професійна педагогічна позиція, за словами В. Слободчікова, унікальна і єдина у своєму роді. Вона одночасно є і педагогічно-особистісною (виявляється у всякій зустрічі дорослого і дитини), і педагогічно-професійною (виявляється при створенні умов досягнення професійних, педагогічних цілей). Не зайве буде спеціально зазначити, що педагог ніде і ніколи не зустрічається з дитиною як «об'єктом» (якщо він дійсно педагог, а не працівник з «людським матеріалом»): в особистісній позиції він завжди зустрічається з іншою людиною, а у професійній – з умовами його розвитку.

Для нашого дослідження цінними є ідеї А. Чернявської про необхідність формування в учителя такої позиції, яка дає йому можливість перейти на емпатійний рівень взаємодії з учнями. Авторка назвала цю позицію партнерською професійно-педагогічною позицію. Основними характеристиками цієї позиції були визначені такі:

- особистісна взаємодія та взаємодія вчителя та учнів; взаємозалежність педагога та школярів, яка формується на підґрунті визначених цілей освіти, які поділяють всі учасники педагогічного процесу;
- формування взаємостосунків з учнями та колегами на принципах взаємоповаги, взаємної відповідальності, свободи вибору, формування сумісних інтересів;
- визнання інтересів усіх учасників педагогічної взаємодії та їхнього права впливати на перебіг освітнього процесу;

- визначення видів активності, які реалізуються у спільній діяльності педагога та учнів, у самостійній роботі учнів та в індивідуальній роботі вчителя;
- розподіл відповідальності за результати педагогічного процесу зі школярами, які виступають як повноправні суб'єкти цього процесу;
- забезпечення різноманіття партнерських взаємостосунків у педагогічній взаємодії.

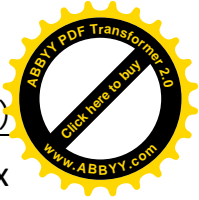
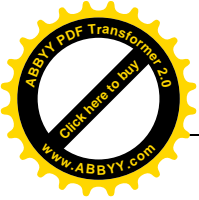
А. Чернявська також відзначила, що будучи цілісною системою, педагогічна позиція водночас включає в себе декілька підтипів різних позицій. За індивідуальним стилем діяльності, який дослідниця вважає комплексним показником діяльності вчителя, вона визначила такі підтипи:

- 1) партнерська педагогічна позиція, зорієнтована на передачу знань;
- 2) партнерська педагогічна позиція, сконцентована на спілкуванні й розбудови взаємодії;
- 3) партнерська педагогічна позиція, центрована на становлення учня як особисті [8, с. 32–34].

Проте усі автори солідарні в одному: позиція вчителя може гальмувати розвиток конфлікту (тим самим запобігаючи появу у школярів шкідливих звичок) або стимулювати його продовження (створюючи ґрунт для закріплення у них навичок асоціальної поведінки).

Від того, яку позицію займає вчитель, багато в чому залежить і наявність труднощів у його роботі. На жаль, не лише початківці, але й досвідчені педагоги не завжди усвідомлюють стійку залежність між характером професійної позиції й результатами педагогічної діяльності. Несформованість професійної позиції породжує труднощі у встановленні духовних контактів з учнями, розумінні їх стану в конкретних ситуаціях, осмисленні внутрішнього психологічного настрою як власного, так і учнів, що не може не викликати конфліктів в їх стосунках. Нерідко вчителі зазнають утруднення в спілкуванні з вихованцями, не вміють налагодити взаємовідносини з ними і коригувати їх відповідно до педагогічних завдань; їм важко контролювати свій емоційний стан, виразити відношення до матеріалу, що вивчається.

Професійна позиція педагога – це єдність очікуваної поведінки у навчальному процесі та його реального втілення. Це сукупність стосунків з учнями, самим собою, у педагогічному процесі, формам його організації. Від позиції учителя, стилю його спілкування і керівництва навчально-виховним процесом, від того, наскільки йому вдається забезпечити контакт з учнями, значною мірою залежить успіх його роботи [5, с. 167].

Так, практика показує, що переважання в стилі педагога словесних форм дії значно збіднює сприйняття учнів, їх емоції. Цілісності розвитку особистості учня сприяє залучення його до різних форм активної діяльності. Тому, організовуючи педагогічний процес, учитель повинен створювати умови для самовираження і самоствердження кожного його учасника.

Зосередити педагогічний процес на розвитку особистості можливо при особистісному підході, при якому в центрі уваги педагога знаходиться учень, його можливості і здібності, а не при функціональному, орієнтованому на набір функцій (учень, який читає, виконує завдання вчителя за зразком). Головне у позиції учителя – це відношення до кожного школяра як до особи – самодостатньої, самобутньої, унікальної.

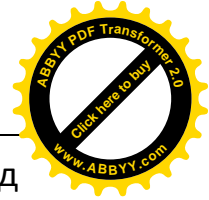
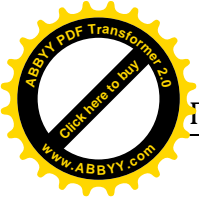
Навчальна робота має бути організована так, щоб, виконуючи її, учні переживали радість і легкість. Своєю позицією на уроці і поза ним учитель має стимулювати позитивні емоції особи, гасити негативні почуття і переживання, допомагати долати невдачі і знаходити вихід з будь-яких життєвих ситуацій. Свого часу ще Д. Родарі нарікав на те, що в школах діти мало сміються, переважає похмурість педагогічного процесу.

Ш. Амонашвілі був упевнений, що педагог повинен навчитися дарувати дітям радість. Він ввів у педагогіку поняття «пізнавальний гумор», вважаючи з його допомогою забезпечити в школі психолого-дидактичну атмосферу. Але для цього учитель має «вчитися дарувати дітям радість пізнання, сам сміятися і радіти на уроках разом з дітьми» [1, с. 196].

Позиція педагога припускає цілісний підхід до особи дитини (підлітка, молоді людини), визначає гуманістичний характер навчально-виховного процесу і стосунків в системі «вчитель – учень». Головним показником професійної позиції є оптимістичний підхід до учня. Помилка багатьох учителів полягає в тому, що, визначаючи педагогічну стратегію і тактику, вони виходять лише з сукупності методичних прийомів, технічних засобів, виставляючи учневі бали. Методичні прийоми мають бути спрямовані не стільки на оцінку дій учня, скільки на визначення цінності їх впливу на його особу і розвиток його творчих здібностей.

На думку Л. Кондрашової, гуманістична позиція вчителя відрізняється від авторитарної адекватністю, гнучкістю і прогностичністю. *Адекватність* позиції учителя полягає в умінні бачити індивідуальність особи, динаміку її розвитку в позитивну або негативну сторону, зміну у фізичному й душевному світі дитини.

Гнучкість педагогічної позиції припускає здатність педагога змінювати характер педагогічної дії на учня по мірі їх дорослішання, відповідно до змін у житті кожного школяра і класного колективу.

Прогностичність позиції полягає в умінні вчителя передбачати хід подій, запобігати розвитку конфліктних ситуацій. Стиль спілкування педагога повинен випереджати появу психічних новоутворень у тих, хто навчається [5, с. 169].

Проблемне виховання окремих учнів класу (наслідок якого – поведінка, що відхиляється, і необхідність її корекції) є сигналом неадекватності позиції педагога, відсутності її гнучкості. Дії такого вчителя стають стереотипними, догматичними, не прогнозованими. Як наслідок, стосунки з учнями набувають негативну спрямованість.

Поведінка вчителя при подоланні конфліктної ситуації має враховувати його комунікативний стиль, а також стилі інших її учасників. Найчастіше вона реалізується як комбінація елементів таких стилів поведінки в конфліктній ситуації.

1. *Конкуренція, суперництво, прагнення стати центром ситуації.* У такій позиції інші погляди, потреби не сприймаються як значущі. Кожен обстоює свою позицію як єдино правильну. Активний, майже агресивний наступ має на меті вирішити конфлікт за рахунок інтересів інших осіб.

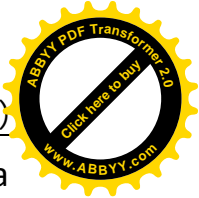
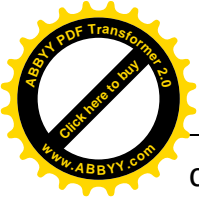
2. *Уникнення.* Характерною його особливістю є намагання віддалити, відсунути конфліктну ситуацію, сподіваючись, що все з'ясується само собою («поганий мир кращий за добру сварку»). Така стратегія не завжди свідчить про намір ухилитися від розв'язання проблеми, а може бути і конструктивною реакцією на конфлікт, коли вирішення її доцільніше відкласти на пізніше. Проте захоплення стратегією уникнення може спричинити втрату особистісних позицій у колективі.

3. *Пристосування.* Йдеться про взаємне пристосовування партнерів, за якого людина діє, не відстоюючи своїх інтересів.

4. *Співробітництво.* Полягає у прагненні врегулювати конфлікт з урахуванням інтересів, потреб обох сторін, пошуку взаємовигідних умов і шляхів досягнення порозуміння. Ця стратегія ефективна в налагодженні добрих стосунків, але вимагає більше часу, ніж інші. Крім того, обидві сторони повинні вміти пояснити свої бажання, висловити потреби, вислухати одна одну, виробити альтернативні варіанти дій.

5. *Компроміс.* Налаштовані на компроміс сторони стараються не загострювати ситуації, шукати оптимального рішення за рахунок взаємних поступок інтересами. Однак на відміну від співробітництва, сторони недостатньо враховують глибинні потреби, інтереси.

Байдужість педагога до інтересів, потреб і цінностей вихованця витісняють його з життя класу і він стає ізгоєм у системі колективних

стосунків. Це призводить до конфліктів з учителем і однолітками та примушує шукати можливості для задоволення своїх потреб поза школою.

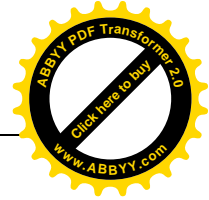
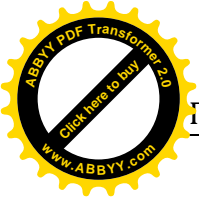
Позиція педагога визначає також тип виховання, характер взаємовідносин у системі «вчитель–учень». При позитивно спрямованій педагогічній позиції спеціально нічого не акцентують, не розвивають, а створюють умови, в яких кожна дитина може реалізувати свій природний потенціал. Кожен школяр є не лише об'єктом, але і суб'єктом педагогічного процесу, тому його розвиток і придбання їм життєвого досвіду повинно супроводжуватися повноцінною педагогічною підтримкою і попередженням помилкових дій, шкідливих звичок і негативної поведінки.

Висновки. Отже, позиція педагога у психолого-педагогічній літературі визначається як складне особистісне утворення, яке формується під впливом зовнішнього середовища й виявляється в його ставленні до різних аспектів педагогічної діяльності. Така позиція є результатом перетворення зовнішніх вимог до стану сформованості професійно-особистісних якостей, цінностей, знань та умінь майбутнього фахівця в його внутрішні вимоги до власного професійного зростання. У свою чергу педагогічна позиція педагога у вирішенні конфліктних ситуацій передбачає, що вчитель не намагається формувати особистостей з попередньо визначеними якостями, а допомагає їм саморозвиватися на основі врахування власних схильностей і прагнень, відпрацьовувати індивідуальний спосіб життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети! / Ш. А. Амонашвили. – М. : Просвящение, 1989. – 144 с.
2. Аникеева Н. П. Психологический климат в коллективе / Н. Л. Аникеева – М. : Просвещение, 1989. – 224 с.
3. Борытко Н. М. Позиция педагога в воспитательном взаимодействии / Н. М. Борытко // Воспитание подрастающего поколения: идеалы, ценности, ориентиры : материалы обл. науч.-практич. конф. педагогов дополн. образования детей, (Волгоград, 29 мая 2001 г.). – Волгоград : Изд-во ВГИПК РО, 2002. – С. 3-13.
4. Галицких Е. О. Интегративный подход как теоретическая основа профессионально-личностного становления будущего педагога в университете : [монография] / Е. О. Галицких. – СПб. : РГПУ имени А. И. Герцена, 2001. – 262 с.
5. Кондрашова Л.В. Превентивная педагогика: [учеб. пособие]. – К. : Вища шк., 2005. – 231 с.
6. Мальковская Т. Н. Воспитание социальной активности старших школьников / Т. Н. Мальковская. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – 111 с.
7. Слостенин В. А. Педагогика : [учеб. пос.] / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Академия, 2002. – 576 с.
8. Чернявская А.П. Партнерская позиция педагога как основа организации субъект-субъектного взаимодействия в школе // Педагогика и психология // http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoka_i_psichologiy/36_1/.

РЕЗЮМЕ

Ю. С. Кулінка. Педагогическая позиция учителя как средство преодоления конфликтных ситуаций в отношениях с подростками.

В статье обосновано педагогическую позицию учителя как средство преодоления конфликтных ситуаций в отношениях с подростками. Раскрыта сущность понятий «позиция», «профессиональная позиция учителя», «педагогическая позиция», их связь с самосознанием человека. Обоснована роль профессиональной позиции педагога в преодолении конфликтных ситуаций в системе «учитель-ученик».

Ключевые слова: позиция, профессиональная позиция педагога, педагогическая позиция, подтипы педагогической позиции, стратегия разрешения конфликтов, ролевая позиция учителя в преодолении конфликтов в системе «учитель-ученик».

SUMMARY

Y. Kulinka. Pedagogical teacher's position as a method of overcoming of conflictual situations in teenager's relationships.

In the article the teacher's pedagogical position as a means of overcoming conflicts in relationships with adolescents is substantiated. The essence of the concepts «Position» and «teacher's professional position», «teaching position», their connection with the self-consciousness of human being is shown. The role of professional positions of a teacher in dealing with conflict situations in the «teacher-student» system is substantiated.

Key words: position, professional position of a teacher, teaching position, subtypes of teaching positions, strategies of conflict resolution, role position of a teacher in overcoming conflicts in the «Teacher-student» system.

УДК 378.147.091.33–027.22:796

Л. Л. Лисенко

Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка

АКТИВІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У статті теоретично обґрунтовано та розроблено систему науково-дослідницьких завдань для підвищення педагогічної компетентності майбутніх фахівців із фізичної культури та активізації їх творчої діяльності. Представлені завдання сприяють розвитку креативних здібностей та вмінь до інноваційної діяльності у процесі педагогічної практики в дошкільних навчальних закладах.

Ключові слова: творча діяльність, педагогічна практика, науково-дослідницькі завдання, майбутні фахівці з фізичної культури, педагогічна компетентність, дошкільні навчальні заклади.

Постановка проблеми. Важливого значення в особистому становленні майбутніх фахівців з фізичної культури набуває педагогічна практика, яка озброює їх досвідом практичної педагогічної діяльності і є поєднуючою ланкою між теоретичним навчанням та самостійною роботою студентів.